

TIHOMIR KRALJ*

Provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa u kriminalističkoj praksi

Sažetak

Utvrđivanje istovjetnosti telekomunikacijskih adresa uvedeno je 2002. godine kao nova izvidna radnja u Zakon o kaznenom postupku, iako se već više godina primjenjivala u praksi redarstvenih vlasti. Najčešće se u samim počecima primjene nastojalo utvrditi tko je, u kojem vremenskom razdoblju i koliko dugo ostvarivao kontakte preko uređaja za komuniciranje na daljinu. Spomenuti podaci pokazali su se iznimno korisnim za otkrivanje počinitelja kaznenih djela i u svrhe sprječavanja planiranih kriminalnih aktivnosti. Iz faktografskih evidencija o ostvarenim telekomunikacijskim kontaktima ponekad nije moguće izvesti zaključke koji bi se smatrali kriminalistički korisnima. Upravo u momentu sravnjivanja tih podataka s drugim redarstvenim evidencijama i bazama, za što pronalazimo pravne pretpostavke u Zakonu o kaznenom postupku, podaci o istovjetnosti telekomunikacijskih adresa dobivaju "dodanu vrijednost". Razvojem tehnologije i telekomunikacijskih usluga otvaraju se i nove mogućnosti za počinitelje kaznenih djela, ali i za službenike redarstvene vlasti. Bitno je pronaći ravnotežu između poslovnih (financijskih) interesa davatelja telekomunikacijskih usluga i interesa tijela državne vlasti koji na temelju propisanih zakonskih odredbi moraju imati mogućnost zakonitog pristupa evidencijama i nadzora nad telekomunikacijskim uslugama radi očuvanja nacionalne sigurnosti i suzbijanja najopasnijih oblika kriminaliteta.

Ključne riječi: *istovjetnost, telekomunikacije, adresa, nadzor telekomunikacija.*

* Tihomir Kralj, dipl. kriminalist, načelnik Policijskog nacionalnog ureda za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta u Upravi kriminalističke policije, Ravnateljstva policije MUP-a RH.

UVOD

Novelom Zakona o kaznenom postupku 2002. godine¹ u kaznenom procesnom pravu Republike Hrvatske pojavio se novi pravni institut, kao ovlast redarstvenih vlasti u provedbi izvida kaznenih djela. To je utvrđivanje istovjetnosti telekomunikacijskih adresa koje su u određenom razdoblju uspostavile vezu². Određena ovlast je zaista bila novost u odnosu na postojeće ovlasti redarstvenih vlasti, međutim praksa pribavljanja izlista telefonskih razgovora određenih pretplatnika postojala je već neko duže vrijeme u Republici Hrvatskoj, unatoč nedovoljno jasnim zakonskim odredbama. Naime, do tada je redarstvena vlast svoje zahtjeve prema davateljima telekomunikacijskih usluga temeljila na ranijoj odredbi članka 177. stavka 2. Zakona o kaznenom postupku³ koja je predviđala poduzimanje "druge potrebne mjere i radnje" radi djelotvorne provedbe izvida kaznenih djela za koja se progoni po službenoj dužnosti. Takvo rješenje je samo donekle bilo prihvatljivo i u praksi su se pojavljivali (opravdani) prigovori davatelja telekomunikacijskih usluga, jer se prema njihovim stajalištima radilo o postupku redarstvenih vlasti koji zadire u područje privatnosti neke osobe za nijansu "dublje" nego što je to uobičajeno. Istodobno, iz redova redarstvenih vlasti i državnih odvjetnika stizali su komentari koji su bili oprečni, ukazujući na činjenicu da se ne traži uvid u sadržaj razgovora, što bi predstavljalo "dublje" zadiranje u privatnost korisnika sredstva za komuniciranje na daljinu (najčešće telefona), već samo uvid u podatke o tome koji su pozivi ostvareni, u koje vrijeme i dr. Nastojanje zakonodavca bilo je razriješiti postojeće dileme i uvođenjem nove odredbe precizirati "novu" ovlast redarstvenih vlasti.

1. ZAKONSKE OVLAŠTI ZA PROVJERE ISTOVJETNOSTI TELEKOMUNIKACIJSKIH ADRESA

1.1. Ovlašti redarstvenih vlasti u Republici Hrvatskoj

Kao što je već spomenuto, izmjenom Zakona o kaznenom postupku 2002. godine redarstvenim vlastima je omogućeno da kao izvidnu radnju poduzmu, odnosno zatraže od davatelja telekomunikacijskih usluga provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa

¹ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku. (NN 58/02.)

² Zakon o kaznenom postupku, čl. 177. st. 2. glasi: "Radi ispunjenja zadataka iz stavka 1. ovoga članka redarstvene vlasti mogu tražiti potrebne obavijesti od građana, primijeniti poligrafsko testiranje, analiziranje glasa, obaviti potreban pregled prijevoznih sredstava, osoba i prtljage, za prijeko potrebno vrijeme nadzirati i ograničiti kretanje određenih osoba na određenom prostoru (promatranje, pratnja, blokada, racija, zasjeda, klopka, nadzor prijenosa stvari i dr.), poduzeti potrebne mjere u svezi s utvrđivanjem istovjetnosti osoba i predmeta, raspisati potragu za osobom i stvarima, u nazočnosti odgovorne osobe obaviti pregled određenih objekata i prostorija državnih tijela, pravnih osoba te drugih poslovnih prostora i ostvariti uvid u određenu njihovu dokumentaciju i podatke, prikupljati obavijesti uz prikrivanje svrhe prikupljanja ili s prikrivanjem svojstva policijskog službenika, putem tajnog izvjestitelja, od pravne osobe koja pruža telekomunikacijske usluge zatražiti provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa koje su u određenom razdoblju uspostavile vezu, te poduzeti druge potrebne mjere i radnje. O činjenicama i okolnostima koje su utvrđene prilikom poduzimanja pojedinih radnji, a mogu biti od interesa za kazneni postupak, sastavit će se službena zabilješka."

³ Zakon o kaznenom postupku. (NN 110/97.)

koje su u određenom razdoblju uspostavile vezu. Prema Pavišiću⁴, "provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa koje su u određenom razdoblju uspostavile vezu se odnosi samo na određene telekomunikacijske adrese, određeno vremensko razdoblje i samo na činjenicu uspostavljanja veze. U njenim se okvirima ne mogu prikupljati podaci o sadržaju telekomunikacijskih poruka. U okvire te izvidne radnje ulazi i utvrđivanje SMS poruka." Ovaj precizan komentar jasno razgraničava ovu izvidnu radnju od posebnih izvida kaznenih djela.

U svojem komentaru Krapac⁵ navodi kako se izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku 2002. godine povećao katalog izvidnih radnji redarstvenih vlasti, ustanovivši na taj način pravnu osnovu za neke radnje kojima se ograničavaju prava i slobode građana (uporaba tajnog izvjestitelja, provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa). Uzimajući u obzir taj komentar, moglo bi se zaključiti kako su raniji prigovori davatelja telekomunikacijskih usluga bili opravdani. Stajalište je Krapca kako se novom izvidnom radnjom provjerom istovjetnosti telekomunikacijskih adresa ograničavaju prava i slobode građana, što vrijedi i za niz drugih izvidnih radnji. Ali istodobno precizno razlikuje tu izvidnu radnju od drugih posebnih izvidnih radnji kojima se privremeno ograničavaju nečija ustavna prava i slobode.

Važno je naglasiti da je propisivanjem provjere istovjetnosti telekomunikacijskih adresa u Zakonu o kaznenom postupku, upravo na zakonom predviđen i dozvoljen način omogućeno ograničenje prava na poštovanje privatnog i obiteljskog života iz članka 8. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.⁶ Praksa Europskog suda za ljudska prava ukazuje da "nadzor samo vanjskih obilježja tehničke komunikacije (kontakta telekomunikacijskih adresa), poput broja koji je biran s određene telefonske linije, vrijeme i duljine razgovora, također predstavlja zahvat za koji je nužna legitimacija prema stavku 2. (*Malone v. the United Kingdom*)".⁷

Konačno, bitno je izraditi jasnu, nedvosmisleni i nedvojbenu zakonsku odredbu, što se je nastojalo postići 2002. godine. Nova odredba je riješila nastalu polemiku između redarstvenih vlasti i davatelja telekomunikacijskih usluga, te se praksa stabilizirala, na uzajamno zadovoljstvo, vodeći brigu kako se istodobno ne bi povrijedila neka druga prava korisnika telekomunikacijskih usluga, koji su moguća "meta" provedbe izvida kaznenih djela redarstvenih vlasti.

Nakon opisanih izmjena Zakona o kaznenom postupku 2002. godine, cjelokupnu problematiku nadzora telekomunikacija, u što načelno pripada i provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, nastojalo se urediti:

⁴Pavišić, B., Komentar Zakona o kaznenom postupku, 5. izdanje, Rijeka, Žagar, 2005., 245.

⁵Krapac, D., Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog postupovnog prava, 4. izdanje, Zagreb, Narodne novine, 2002., 189.

⁶Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, članak 8. Pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života. "1. Svatko ima pravo na poštovanje svoga privatnog i obiteljskog života, doma i dopisivanja. 2. Javna vlast se neće miješati u ostvarivanje tog prava, osim u skladu sa zakonom i ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih."

⁷Pavišić, B., Kazneno pravo Vijeća Europe, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2006., 114.

- Uredbom o obvezama iz područja nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske za pravne i fizičke osobe u telekomunikacijama (NN 83/03.)⁸
- Zakonom o telekomunikacijama (NN 122/03.)
- Uredbom o obvezama iz područja nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske za pravne i fizičke osobe u telekomunikacijama (NN 64/08.).

Navedenim aktima, u skladu s Rezolucijom Vijeća Europske unije o zakonitom tajnom nadzoru telekomunikacija (broj 96/C 329/01 od 17. siječnja 1995. godine⁹) i preporukom Europskog instituta za telekomunikacijske norme (ETSI)¹⁰ propisana je obveza davateljima telekomunikacijskih usluga da o svom trošku omoguće pristup svojoj telekomunikacijskoj infrastrukturi i osiguraju/održavaju mogućnost tajnog nadzora telekomunikacijskih usluga, temeljem Zakona o kaznenom postupku i posebnih zakona iz područja nacionalne sigurnosti. Navedena Uredba je donesena prije izmijenjenog Zakona o telekomunikacijama te je propisivala rok do 1. prosinca 2003. godine kada su obveze iz nje trebale biti ispunjene. Naknadno doneseni Zakon je taj rok produžio do kolovoza 2004. godine.

Donošenjem Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske¹¹ (NN 79/06.) još jednom se propisuje već ranije propisana obveza davateljima telekomunikacijskih usluga. Ovo višestruko ponavljanje propisivanja uglavnom istovjetnih normi je posljedica upornog odbijanja davatelja telekomunikacijskih usluga da omoguće cjelovit (i zakonit) nadzor nad uslugama koje pružaju. Argumenti koji su se koristili u raspravama i prepiskama su se uglavnom svodili na "nedorečenost" ili "nepreciznost" zakonskih odredbi, nejasnu ulogu pojedinih državnih službi itd. Nakon donošenja Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH, sporna situacija se stabilizirala te početkom 2007. godine davatelji telekomunikacijskih usluga (uglavnom) u cijelosti omogućuju funkciju nadzora telekomunikacijskih usluga kako je zakonima predviđeno.

Konačno, temeljem novog Zakona o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH, u lipnju 2008. godine Vlada Republike Hrvatske donijela je "novu" Uredbu o obvezama iz područja nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske za pravne i fizičke osobe u telekomunikacijama (NN 64/08.), kojom se uređuju obveze za pravne i fizičke osobe koje raspolažu javnom telekomunikacijskom mrežom i pružaju javne telekomunikacijske usluge i usluge pristupa, koje se odnose na funkciju tajnog nadzora telekomunikacija u Republici Hrvatskoj. Navedenom Uredbom se dodatno pojašnjava uloga Operativno-tehničkog centra za nadzor telekomunikacija¹², precizno nabrajaju obveze davatelja usluga, nabrajaju funkcionalni

⁸ Pučki pravobranitelj Republike Hrvatske je 23. veljače 2005. godine podnio Zahtjev za ocjenu suglasnosti navedene Uredbe s Ustavom i zakonom (broj P. P. R. – 11/05-1).

⁹ COUNCIL RESOLUTION of 17 January 1995 on the lawful interception of telecommunications (96/C 329/01).

¹⁰ *European Telecommunications Standards Institute*.

¹¹ Istim Zakonom propisuje se ovlast sigurnosnih službi za primjenu mjera tajnog prikupljanja podataka kojima se privremeno ograničavaju neka ustavna ljudska prava i temeljne slobode, među kojima se ubrajaju "tajni nadzor podataka o telekomunikacijskom prometu" i "tajni nadzor lokacije korisnika".

¹² Zakonom o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH predviđa se osnivanje Operativno-tehničkog centra za nadzor telekomunikacija (u daljnjem tekstu: OTC). OTC u suradnji s tijelima koja su ovlaštena za primjenu mjera tajnog nadzora telekomunikacija (redarstvene vlasti i sigurnosne službe) ima ovlast

zahtjevi glede tajnog nadzora sadržaja komunikacija, tajnog nadzora podataka o telekomunikacijskom prometu, te tajnog nadzora lokacije korisnika i tajnog nadzora međunarodnih telekomunikacijskih veza. Još jednom je dat rok za pravne i fizičke osobe koje obavljaju telekomunikacijske usluge da moraju u roku do 6 mjeseci primijeniti funkciju tajnog nadzora telekomunikacija u skladu s odredbama ove Uredbe.

Međutim, novi Zakon o kaznenom postupku (NN 152/08.) ima potpuno drugačiji pristup uređivanju područja izvida kaznenih djela. Već prvom odredbom članka 207. novog ZKP-a/09. naglašava se da policija kad poduzima izvide kaznenih djela postupi prema odredbama posebnog zakona i pravila koja su donesena na temelju tog Zakona. To zapravo znači sljedeće: ZKP/09. više neće biti pravni temelj za utvrđivanje istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, već to treba urediti posebnim zakonom. S obzirom na to da se odredbe ZKP-a donesenog koncem 2008. godine počinju primjenjivati od 1. srpnja 2009. godine u predmetima za kaznena djela iz članka 21. Zakona o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta (NN 82/01., 12/02., 33/05., 48/05., 76/07.), do tada je obveza izraditi i donijeti "posebni zakon". Naime, u trenutku okončanja pisanja ovog rada istovremeno se dovršava prijedlog Zakona o policijskim poslovima i ovlastima. Autoru ovog rada je kao članu radne skupine za izradu prijedloga tog Zakona poznato na koji način se planira urediti ta policijska ovlast koja bi se ubuduće nazivala "provjera uspostavljanja telekomunikacijskog kontakta". Predložene odredbe predviđaju da radi sprječavanja opasnosti, nasilja, sprječavanja i otkrivanja kaznenog djela, policijski službenik može od davatelja telekomunikacijskih usluga zatražiti provjeru istovjetnosti, trajanja i učestalosti kontakta određenih telekomunikacijskih adresa. Ta provjera može obuhvaćati i utvrđivanje mjesta na kojima se nalaze osobe koje uspostavljaju telekomunikacijski kontakt, te identifikacijske oznake uređaja. Iz predloženih odredbi je razvidna namjera preciznog određenja navedene policijske ovlasti, odnosno učiniti korak dalje od Zakona o kaznenom postupku 2002. godine. U iščekivanju konačnog Zakona o policijskim poslovima i ovlastima, može se nadati kako će ovlast provjere uspostavljanja telekomunikacijskog kontakta biti uređena upravo na predloženi način.

1.2. Ovlasti redarstvenih vlasti za provjere telekomunikacijskih adresa u nekim europskim zemljama

Provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, odnosno pribavljanje podataka o odlaznim i dolaznim telefonskim pozivima, poznata je izvidna radnja (istražna tehnika) i u drugim zemljama u svijetu. Za potrebe ovog rada prikupljeni su podaci o ovlastima i praktičnoj provedbi provjere istovjetnosti telekomunikacijskih adresa u nekoliko europskih zemalja.¹³

nadzora rada davatelja telekomunikacijskih usluga u smislu izvršenja obveza iz Zakona. Također se propisuje da sigurnosne službe i redarstvene vlasti donose pravila koja se odnose na tehničke zahtjeve, odnosno razvoj odgovarajuće tehničke opreme i programske podrške, pitanja tehničkih sučelja i druga pitanja od važnosti za aktivaciju i primjenu mjera tajnog nadzora telekomunikacija.

¹³ Izvor: Uprava kriminalističke policije, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, travanj 2008.

U Republici Austriji se za provedbu navedene izvidne radnje zahtijeva ishodaenje sudskog naloga na prijedlog državnog odvjetnika (tužitelja). Bitno je naglasiti kako davatelji telekomunikacijskih usluga naplaćuju i tu "uslugu" bez obzira što se radi o izvidima kaznenih djela. U Bosni i Hercegovini redarstvene vlasti imaju ovlast provjere istovjetnosti telekomunikacijskih adresa; nije potreban sudski nalog i davatelji telekomunikacijskih usluga ne naplaćuju "uslugu". U Republici Italiji, redarstvenim vlastima je za provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa potreban sudski nalog, a navedena "usluga" se naplaćuje. Redarstvene vlasti u Republici Mađarskoj također trebaju sudski nalog za provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, ali davatelji telekomunikacijskih usluga to ne naplaćuju. U Republici Sloveniji za provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa zahtijeva se ishodaenje sudskog naloga, a "uslugu" davatelji telekomunikacijskih usluga ne naplaćuju. U Republici Srbiji redarstvena vlast može tražiti provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa bez sudskog naloga i bez naplate tražene "usluge" od strane davatelja telekomunikacijskih usluga. Konačno, u Ujedinjenom Kraljevstvu Velike Britanije redarstvena vlast za provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa mora imati sudski nalog i "usluga" se naplaćuje.

Iz navedenih podataka (svrstani u tablici 1) razvidna je neupitna ovlast redarstvenih vlasti u svim nabrojenim državama za provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, bez obzira je li u tu svrhu potrebno ishoditi nalog suda ili ne. Zakonodavna tijela su prepoznala "operativnu" potrebu propisivanja te radnje, iako na različit način, ovisno o tome je li u nekim zemljama potrebna dodatna ocjena osnovanosti zahtjeva od strane nadležnog suda. Takva praksa ide u prilog onih razmišljanja da se ipak radi o "dubljem" zadiranju u područje privatnosti neke osobe nego što je to uobičajeno. Nadalje, razvidno je da u nekim zemljama davatelji telekomunikacijskih usluga naplaćuju uslugu rješavanja zahtjeva redarstvenih vlasti ili sudskih naloga, što (za sada) nije slučaj u Republici Hrvatskoj, ali je već neko vrijeme jedno od otvorenih pitanja koje dolazi od davatelja telekomunikacijskih usluga. Naplatu usluge rješavanja zahtjeva redarstvenih vlasti obrazlažu činjenicom da se za njihovo rješavanje troše znatni ljudski i tehnički resursi, a također se pozivaju na praktična rješenja iz nekih drugih europskih zemalja koja su opisana u prethodnom poglavlju.

	Austrija	Bosna i Hercegovina	Hrvatska	Italija	Mađarska	Slovenija	Srbija	Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije
Postoji zakonska ovlast	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA
Potreban sudski nalog	DA	NE	NE	DA	DA	DA	NE	DA
"Usluga" se naplaćuje	DA	NE	NE	DA	NE	NE	NE	DA

Tablica 1: Poredbeni prikaz ovlasti i praktične provedbe provjere istovjetnosti telekomunikacijskih adresa u nekim europskim zemljama

2. TEHNIČKA OBILJEŽJA IZVIDNE RADNJE PROVJERE ISTOVJETNOSTI TELEKOMUNIKACIJSKIH ADRESA

Što zapravo u praksi znači provjeriti istovjetnost telekomunikacijske adrese? Najčešće se radi o prikupljanju podataka o ulaznim i izlaznim pozivima s određenog uređaja za tehničko komuniciranje na daljinu (pokretni, odnosno mobilni telefon, nepokretna, odnosno fiksna telefonska linija...). U zapadnim zemljama praksa evidentiranja ponajprije odlaznih telefonskih poziva nastala je početkom 80-ih godina ranijeg stoljeća na zahtjev korisnika usluga, koji su na taj način željeli ostvariti nadzor nad vlastitom potrošnjom i konačnim iznosom na telefonskom računu (engl. *toll ticketing, billing*). S vremenom su redarstvene vlasti i sigurnosne službe prepoznale korisnost takvog evidentiranja s obzirom na to da su se bilježili dragocjeni podaci koje se bez potpunog nadzora telefonskih razgovora inače nije moglo utvrditi. No, te evidencije nisu dokaz o komunikaciji između konkretnih osoba, već samo činjenica da je korisnik telefonskog uređaja broj xxx ostvario kontakt s korisnikom telefonskog uređaja yyy. Tko su zaista bili korisnici telefonskih uređaja tijekom evidentirane komunikacije ne može se dokazivati isključivo uvidom u evidencije ostvarenoga telekomunikacijskog prometa, naročito ako se radi o telefonskim uređajima koji su spojeni na fiksne pretplatničke linije i za koje se može pretpostaviti da ih rabi veći broj korisnika koji borave, žive ili rade u prostoru gdje je pretplatnička linija spojena.

"Apetiti" redarstvenih i sigurnosnih službi su rasli paralelno s razvojem tehnologije i mogućnostima koje su davatelji telekomunikacijskih usluga nudili potrošačima. Jedan od sljedećih koraka je bilo evidentiranje dolaznih telefonskih poziva, ponajprije kod mobilnih telefonskih uređaja, a kasnije i kod fiksnih. Kako su se pojavljivale nove telekomunikacijske mogućnosti, zahtjevi redarstvenih i sigurnosnih službi išli su u pravcu omogućivanja istodobnog nadzora i evidentiranja (povijesnoga) ostvarenih usluga. Danas je u većem dijelu svijeta to područje standardizirano (primjerice već spomenutim ETSI standardima) kako bi davatelji usluga na jedinstven način evidentirali upravo ono što se od njih i zahtijeva.¹⁴

U skladu s tehničkim mogućnostima, već dulje vrijeme je moguće evidentirati odlazne i dolazne tekstualne i slikovne poruke, tzv. SMS i MMS¹⁵ poruke koje se šalju i primaju s mobilnih telefonskih uređaja. Davatelji telekomunikacijskih usluga također evidentiraju podatke o baznim stanicama na kojima su uređaji bili logirani u trenutku korištenja određene usluge.

Kada govorimo o utvrđivanju istovjetnosti telekomunikacijskih adresa ne smijemo se ograničiti isključivo na komunikaciju telefonom. Suvremeni oblici elektronske komunikacije iz dana u dan se sve više razvijaju, pa u istu kategoriju komunikacija već odavno možemo svrstati komunikaciju internetom (*e-mail, Voice Over Internet Protocol*, skr. VOIP usluge i dr.). Davatelji internetskih usluga evidentiraju tzv. IP (*Internet Protocol*) adrese, a njihovim utvrđivanjem moguće je utvrditi istovjetnost krajnjeg korisnika internetskih usluga. Nadalje, telekomunikacijsku adresu valja tumačiti sukladno odgovarajućim pravilima, pa tako Zakon o telekomunikacijama u članku 7. točki 1. definira adresu kao

¹⁴ Vidi bilješku 13.

¹⁵ Engl. *Short Message Service i Multimedia Messaging Service*.

"ukupnost svih elemenata adresiranja kojima se utvrđuje odredište telekomunikacijske veze". U okvirima telekomunikacijske adrese ne mogu se prikupljati podaci o sadržaju telekomunikacijskih poruka.¹⁶

3. PRIBAVLJANJE I UPORABA PODATAKA O ISTOVJETNOSTI TELEKOMUNIKACIJSKIH ADRESA U REPUBLICI HRVATSKOJ

3.1. Način pribavljanja podataka

Pravilnikom o načinu policijskog postupanja (NN 81/03.) dodatno je razrađena zakonska odredba koja se odnosi na provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa. Pravilnik navedenu radnju opisuje kao *prikrivenu izvidnu radnju*, uz bok s nadziranjem kretanja određenih osoba na određenom prostoru (promatranjem, pratnjom, klopkom, nadzorom prijenosa stvari) i prikupljanjem obavijesti uz prikrivanje svrhe prikupljanja obavijesti, s prikrivanjem svojstva policijskog službenika, putem tajnog izvjestitelja.

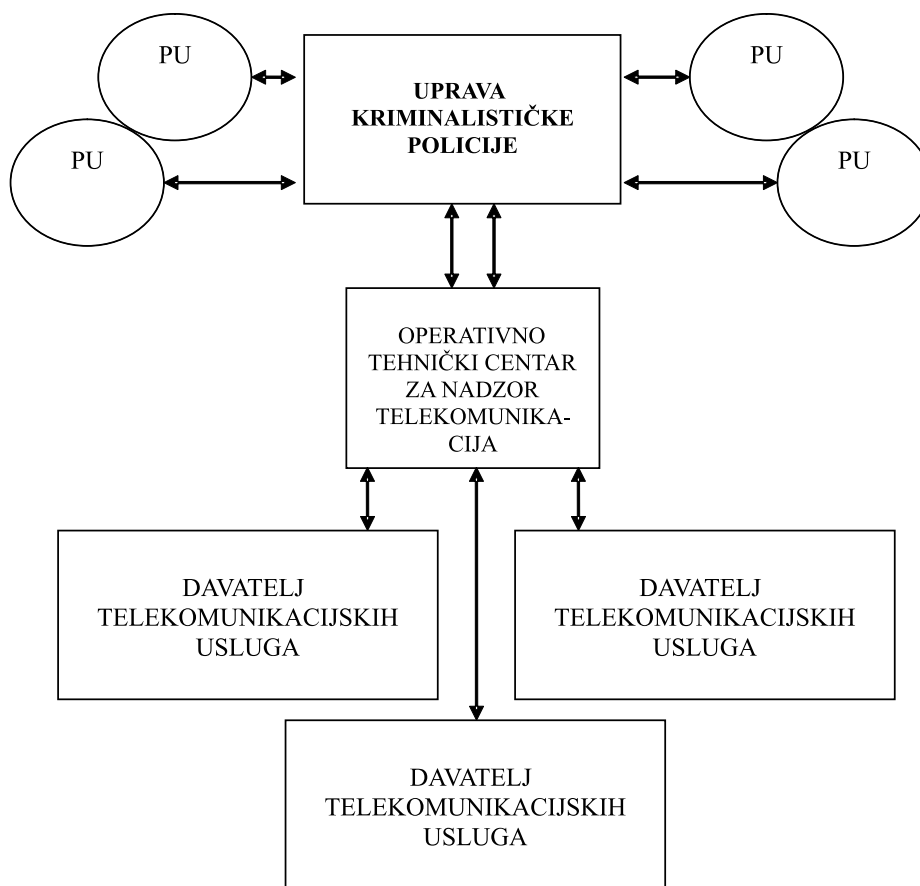
Nadalje, Pravilnikom se člankom 113. propisuje da će policijski službenik pisani obrazloženi prijedlog za primjenu izvidne mjere provjere istovjetnosti i učestalosti telekomunikacijskih adresa koje su u određenom razdoblju uspostavile vezu, dostaviti na odobrenje neposrednom rukovoditelju, a odobreni prijedlog dostavlja se načelniku Uprave kriminalističke policije.

Iako zakonski propisi ne zahtijevaju sudski nadzor nad njenom provedbom, Pravilnikom se nastojalo uvesti mehanizam rukovodnog nadzora, odnosno razradom opisane izvidne radnje u Pravilniku naglašava se njena "težina" te potreba krajnje racionalnog i zakonitog odlučivanja o zahtjevu policijskih službenika za pribavljanjem takvih podataka. Kako se iz Pravilnika o načinu policijskog postupanja može zaključiti, zaista je u praksi način pribavljanja podataka o provjeri istovjetnosti telekomunikacijskih adresa u potpunosti centraliziran. Svi zahtjevi se elektronskim putem dostavljaju nadležnoj organizacijskoj jedinici unutar Uprave kriminalističke policije koja je ovlaštena komunicirati s davateljima telekomunikacijskih usluga i Operativno-tehničkim centrom za nadzor telekomunikacija¹⁷. Nadležna organizacijska jedinica pribavljene podatke elektronskim putem dostavlja podnositelju zahtjeva. Hodogram podnošenja zahtjeva, pribavljanja podataka i dostave rezultata prema podnositelju zahtjeva prikazana je u shemi 1.

Osim navedenim Pravilnikom, postupak pribavljanja podataka dodatno je pojašnjen metodološkim uputama koje se periodički osvježuju u odnosu na novostvorene tehničke pretpostavke.

¹⁶ Tomašević, G., Krapac, D., Gluščić, S., Kazneno procesno pravo, Udžbenik za visoke škole, Zagreb, Narodne novine, 2005.

¹⁷ Vidi bilješku 11.

Shema 1: Hodogram podnošenja zahtjeva, pribavljanja podataka i dostave rezultata prema podnosiocu zahtjeva

3.2. Uporaba podataka o provjeri istovjetnosti telekomunikacijskih adresa

Temeljem odredbi članka 183. Zakona o kaznenom postupku redarstvene vlasti mogu pribavljene podatke o istovjetnosti telekomunikacijskih adresa (najčešće izliste telekomunikacijskog prometa) usporediti s osobnim podacima građana i s redarstvenim evidencijama, registrima i bazama s automatskom obradom podataka (tzv. *rasterska pretraga*), ako postoje osnove sumnje da je počinjeno kataloško kazneno djelo iz članka 181. istog Zakona (uvjeti za primjenu mjera posebnih izvida kaznenih djela). Zakon također propisuje obvezu izvješćivanja državnog odvjetnika i rokove čuvanja navedenih podataka.

Izuzetno je važno naglasiti kako rezultat "rasterske pretrage" zapravo predstavlja kriminalističko-analitički proizvod, odnosno kako analitičari to često nazivaju u praksi "informaciju s dodanom vrijednošću". U ranijem dijelu ovog rada već je navedeno da se uvidom u evidencije davatelja telekomunikacijskih usluga, primjerice izlista odlaznih i dolaznih poziva s nekog telefona ne pribavlja dokaz o komunikaciji između konkretnih osoba, već samo činjenicu o ostvarenom kontaktu. Analitički alati kreirani u tu svrhu dodatno pripomažu ili omogućuju tumačenje tih podataka. Tako, na primjer, nakon analitičke obrade izlista telefonskih poziva dobivamo cjelovitu sliku o intenzitetu i trajanju ostvarenih kontakata, posrednim ili neposrednim vezama između krajnjih korisnika telefonskih uređaja/linija, mogućim lokacijama baznih stanica na kojima je "logiran"

mobilni telefonski uređaj u momentu kontakta¹⁸, broju odaslanih i primljenih poruka (SMS, MMS) i dr.

U odnosu na pripremu poduzimanja mjera posebnih izvida kaznenih djela, konkretno nadzora telefonskih razgovora, važno je istaknuti vrijednost prethodnih radnji utvrđivanja istovjetnosti telekomunikacijskih adresa. Na taj način se prethodno potvrđuje ili eliminira određena telekomunikacijska adresa (telefonski broj) u odnosu na intenzitet kontakata s nekom drugom telekomunikacijskom adresom. Takve radnje su zasigurno u duhu odredbi Zakona o kaznenom postupku, jer potvrđuju načelo supsidijarnosti i neophodnosti glede poduzimanju mjera posebnih izvida kaznenih djela.¹⁹

Ne smije se zaboraviti kako se navedeni podaci pribavljaju i koriste kod poduzimanja mjera i radnji radi pronalaska nestalih osoba²⁰ i pronalaska poznatih počinitelja kaznenih djela za kojima se traga. U ovom radu nije detaljnije opisivano korištenje podataka o lokaciji korisnika iz mreža pokretnih telekomunikacija u slučaju njihovog nestanka i spašavanja, što je također važno pomagalo u toj zahtjevnoj djelatnosti.

Govoreći o praksi redarstvenih vlasti u Republici Hrvatskoj, pokazatelji o broju zahtjeva za pribavljanjem podataka o istovjetnosti telekomunikacijskih adresa ukazuju kako je korištenje te izvidne radnje u stalnom porastu što je prikazano u tablici 2.²¹

Godina	Broj kaznenih djela (bez prometnih delikata)	Broj zahtjeva za pribavljanje podataka	Broj telekomunikacijskih adresa	Broj telefonskih linija nepokretne mreže	Broj korisnika pokretne telefonske mreže
2001.	75 730	1 182	2 466	nema podataka	nema podataka
2002.	75 363	2 576	5 646	1 825 157	2 312 653
2003.	77 653	4 099	8 867	1 871 347	2 537 332
2004.	82 950	6 710	12 021	1 887 637	2 835 508
2005.	77 587	11 790	18 648	1 882 500	3 649 700
2006.	78 664	16 267	25 218	1 826 800	4 395 150
2007.	73 319	18 823	28915	nema podataka	nema podataka

Tablica 2: Pokazatelji o broju zahtjeva za pribavljanjem podataka o istovjetnosti telekomunikacijskih adresa, usporedno s brojem kaznenih djela, te brojem telefonskih linija nepokretne mreže i brojem korisnika pokretne telefonske mreže

¹⁸ Taj podatak se u praksi koristi kao moguća približna lokacija korisnika mobilnog telefonskog uređaja u trenutku kada je ostvarena neka telekomunikacijska usluga.

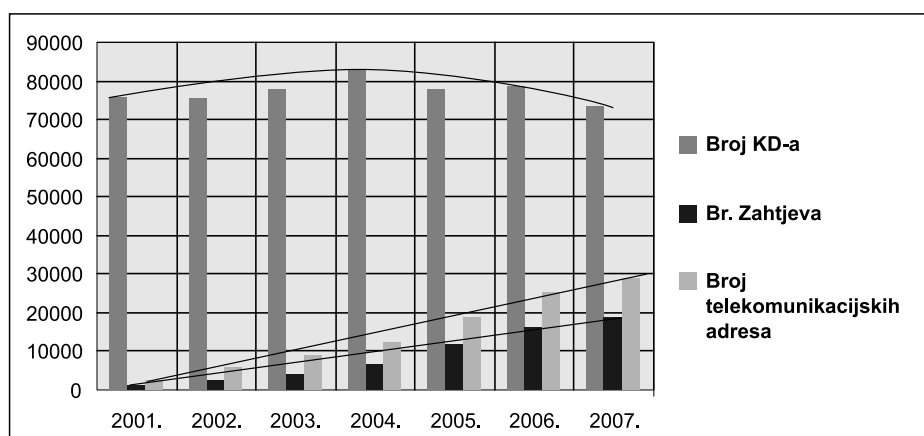
¹⁹ Pavišić B., op. cit., 250.

²⁰ Temeljem odredbi Zakona o zaštiti i spašavanju (NN 174/04.), ravnatelj Državne uprave za zaštitu i spašavanje je uz suglasnost ministra zdravstva i socijalne skrbi, ministra unutarnjih poslova, ministra obrane i ministra mora, turizma, prometa i razvitka, donio "Standardni operativni postupak za djelovanje jedinstvenog operativno-komunikacijskog centra (Centra 112) kod dostave podataka o lokaciji korisnika za pozive iz mreža pokretnih telekomunikacija."

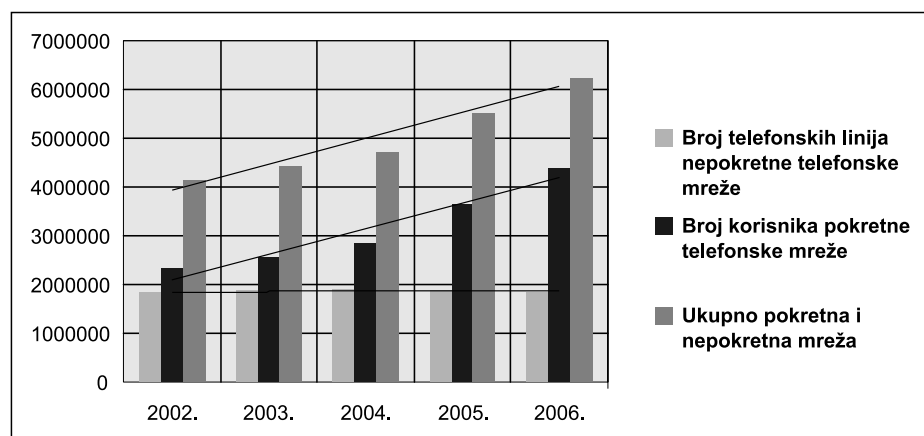
²¹ Izvor: Uprava kriminalističke policije, Ravnateljstvo policije, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, listopad 2007.

Ukoliko usporedimo te pokazatelje s brojem evidentiranih kaznenih djela koja se progone po službenoj dužnosti (bez kaznenih djela prometnih delikata) u promatranom razdoblju 2001.-2007. godine, razvidno je kako je broj zahtjeva i broj telekomunikacijskih adresa čija je istovjetnost provjeravana u značajnom porastu, budući da se je broj kaznenih djela kretao u rasponu od 75 000 do 83 000 godišnje (vidi grafikon 1). Pitanja koja se nameću s obzirom na stalni i nagli rast broja zahtjeva i broja provjeranih telekomunikacijskih adresa su sljedeća:

- jesu li svi zahtjevi i provjeravane telekomunikacijske adrese zaista zatraženi u vezi s počinjenim kaznenim djelom za koje se progoni po službenoj dužnosti
- podnose li redarstvene vlasti olako i nekritički navedene zahtjeve i neselektivno provjeravaju telekomunikacijske adrese
- je li uzrok povećanog broja podnesenih zahtjeva i provjeranih telekomunikacijskih adresa u vezi s intenzivnijim postupanjem redarstvenih vlasti u području "tamne brojke" kriminaliteta
- dovodi li se u vezu povećanje broja podnesenih zahtjeva i provjeranih telekomunikacijskih adresa sa sve većim brojem korisnika telekomunikacijskih usluga, ponajprije telefonskih usluga (vidi grafikon 1).

Grafikon 1: Usporedba pokazatelja o broju kaznenih djela, broju zahtjeva i broju provjeranih telekomunikacijskih adresa

Grafikon 2: Usporedba pokazatelja o broju telefonskih linija nepokretne mreže i broja korisnika pokretne mreže u Republici Hrvatskoj

Navedena pitanja sigurno u praksi redarstvenih vlasti moraju u narednom periodu postati još većim predmetom interesa, kako bi se razjasnile postojeće dvojbe i na ispravan način tumačili pokazatelji i trendovi. Ali već sada, bez detaljnijeg istraživanja mogući su i prihvatljivi odgovori, ponajprije polazeći od činjenice da je ukupan broj telefonskih linija nepokretne mreže i korisnika pokretne telefonske mreže u Republici Hrvatskoj posljednjih godina u značajnom porastu.²² Vodeći brigu o toj polaznoj činjenici i o načinu pribavljanja podataka koji je ranije opisan, pretpostavlja se kako se dosljedno poštuju propisani garanti u svrhu otklanjanja mogućnosti pribavljanja podataka u slučajevima koji nisu u skladu sa zakonskim odredbama, odnosno nisu u skladu s pravilima struke.

4. ZAKLJUČAK

Razvoj tehničkih mogućnosti i oblika komunikacije često pogoduje počiniteljima kaznenih djela, no redarstvene vlasti također trebaju koristiti iste pogodnosti za njihovo otkrivanje. Pretpostavlja se kako bi se svi službenici redarstvenih vlasti u Republici Hrvatskoj, koji se bave poslovima suzbijanja kriminaliteta i otkrivanja počinitelja kaznenih djela, složili sa zaključkom da je danas njihov posao gotovo nezamisliv bez korištenja pribavljenih podataka o provjeri telekomunikacijskih adresa. No s obzirom na pokazatelje o stalnom porastu broja zahtjeva za provjeru istovjetnosti telekomunikacijskih adresa pitanja koja su proizašla iz raščlambe pokazatelja bacaju sjenu na moguće razloge njihovog pribavljanja. Upitno je koliko bi za operativne svrhe koristila neka buduća izmjena važećih propisa iz kojih bi proizašla potreba ishoda sudskog naloga za pribavljanje podataka. Može se pretpostaviti kako bi se sudovi pretrpali zahtjevima i ugrozila bi se operativnost redarstvenih vlasti u žurnim situacijama. Upravo poradi izbjegavanja takvih jednostranih poteza bez utemeljenih osnova, još jednom se naglašava potreba detaljnije raščlambe i donošenja ispravnih zaključaka o razlozima takvog postupanja od strane redarstvene vlasti.

Također, uzimajući u obzir propise koji u Republici Hrvatskoj uređuju područje nadzora telekomunikacijskih usluga, razvidna je njihova nekonzistentnost. Naime, postavlja se pitanje je li naj(s)poretnije rješenje propisivati obveze davateljima telekomunikacijskih usluga Zakonom o sigurnosno-obavještajnom sustavu RH, prvenstveno razmišljajući o činjenici da se nadzor telekomunikacija (u širem smislu) može provoditi kao radnja izvida (provjera istovjetnosti telekomunikacijskih adresa) i posebnih izvida kaznenih djela (nadzor i tehničko snimanje telefonskih razgovora, odnosno sredstava za tehničko komuniciranje na daljinu). U praksi je zasigurno mnogo veći broj tih radnji koje su provedene u svrhu otkrivanja počinitelja i dokaza o počinjenom kaznenom djelu nego u svrhu zaštite nacionalne sigurnosti. Sadašnji propisi posljedica su dugotrajnog razdoblja "nadmudrivanja" davatelja telekomunikacijskih usluga sa zakonodavnom i izvršnom vlasti, koje je (za sada) okončano i propisane obveze davatelja usluga u najvećem su dijelu ispunjene. Očito je i taj problem jedna od karakteristika država u tranziciji, međutim s obzirom na ozbiljnost tematike nedvojbeno je potrebno to područje normativno dotjerati na primjereniji način, koji bi generalno propisivao obveze davatelja telekomunikacijskih

²² Istraživanja i podaci Hrvatske agencije za telekomunikacije (HAT) pokazuju da je 2006. godine u Hrvatskoj bilo aktivno više od 4 milijuna 'SIM kartica', te da na 100 stanovnika ima oko 108 mobitela (<http://www.telekom.hr/Default.aspx?sec=35>).

usluga i uvjete ispunjenja, te posebno propisivanje ovlasti redarstvenih vlasti, odnosno sigurnosno-obavještajnih službi u Republici Hrvatskoj.

LITERATURA

a) Knjige

1. Krapac, D. (2002). *Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskog postupovnog prava. 4. izdanje*. Zagreb: Narodne novine.
2. Pavišić, B. (2005). *Komentar Zakona o kaznenom postupku. 5. izdanje*. Rijeka: Žagar.
3. Pavišić, B. (2006). *Kazneno pravo Vijeća Europe*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
4. Pavišić, B., Modly, D., Veić, P. (2006). *Kriminalistika. Knjiga prva*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
5. Tomašević, G., Krapac, D., Gluščić, S. (2005). *Kazneno procesno pravo. Udžbenik za visoke škole*. Zagreb: Narodne novine.

b) Vrela s interneta

1. Osnovni telekomunikacijski pokazatelji u Republici Hrvatskoj, podaci Hrvatske agencije za telekomunikacije, <http://www.telekom.hr/Default.aspx?sec=35>
2. Standardni operativni postupak za djelovanje jedinstvenog operativno-komunikacijskog centra (Centra 112) kod dostave podataka o lokaciji korisnika za pozive iz mreža pokretnih telekomunikacija, <http://www.duzs.hr/page.aspx?PageID=31>

c) Pravni akti

1. *Uredba o obvezama iz područja nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske za pravne i fizičke osobe u telekomunikacijama*. NN 83/03., 64/08. Zagreb: Narodne novine.
2. *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o kaznenom postupku*. NN 58/02. Zagreb: Narodne novine.
3. *Zakon o kaznenom postupku*. NN 152/08. Zagreb: Narodne novine.
4. *Zakon o sigurnosno-obavještajnom sustavu Republike Hrvatske*. NN 79/06. Zagreb: Narodne novine.
6. *Zakon o telekomunikacijama*. NN 122/03. Zagreb: Narodne novine.
7. *Zakon o zaštiti i spašavanju*. NN 174/04. Zagreb: Narodne novine.

Summary

Tihomir Kralj

Examination of the Identity of Telecommunication Addresses in Criminal Practice

Establishing the identity of telecommunications addresses was introduced in 2002. into the Law on criminal procedure as a new criminal investigation measure although it has been applied in the police practice for some years past. Most often at the very beginning it was tried to establish who, at which time and how long had contacts through telecommunications. The a/m data proved to be exceptionally useful for discovering perpetrators of criminal offences as well as for prevention of planned criminal activities. From the very factual files on realised telecommunications contacts sometimes it is not possible to make conclusions which could be considered useful for criminal investigations. At the very moment of comparison of these data with other police files and data bases for which there are legal prerequisites in the Law on criminal procedure, data on identity of telecommunications addresses obtain "added value". Development of technology and telecommunications services also offer new possibilities to the perpetrators of criminal offences but to the police officers as well. It is essential to find a balance between business (financial) interests of providers of telecommunications services and the interest of the government bodies which on the basis of prescribed legal provisions have the possibility of legal access to the files and surveillance of telecommunications services with a view of protecting national security and suppression of most dangerous types of crime.

Key words: identity, telecommunications, address, interception of telecommunications.